

**ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВЕДЕННЯ
МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В АГРОЛАНДШАФТАХ УКРАЇНИ****В. П. НОВИЦЬКИЙ**, доктор сільськогосподарських наук*Всеукраїнське видавництво «Полювання та риболовля»*

E-mail: vasiliiy_nov@ukr.net

В. М. БІЛОУС, кандидат сільськогосподарських наук,

E-mail: valikbelous@ukr.net

О. О. ДЕБЕЛА, магістр*Національний університет біоресурсів і природокористування України*<https://doi.org/10.31548/dopovidi2019.02.022>

Анотація. Сформовано засади удосконалення еколого-правових інструментів держуправління мисливським господарством у вітчизняних агроландшафтах на основі інституційних, законодавчих і нормотворчих ініціатив, а саме: зрівноваження господарсько-правових відносин користувачів польових угідь, їх зобов'язання до підтримки посезонної екологічної ємності агроценозів; впровадження регуляторних актів з охорони фауни у процесі сільськогосподарської діяльності; раціоналізація організаційно-контрольних засад щорічних обліків польової дичини і видачі дозволів на спеціальне використання мисливських тварин неліцензійних видів тощо. Також, серед моногалузевих засад управління ресурсами польової дичини подальшому автономному вдосконаленню можуть також підлягати: наукові підходи до мисливськогосподарського бонітування агроландшафтів з урахуванням їхніх сучасних еколого-господарських характеристик; організаційно-контрольні та суто прикладні інструменти моніторингу мисливської фауни; екологічні засади визначення оптимальної і експлуатаційної щільностей диких тварин, способи управління їх угрупованнями шляхом планування вилучення дичини за просторовими та кількісно-якісними принципами; правила визначення і керівництва відтворювальними ділянками тощо.

Ключові слова: мисливське господарство, агроландшафти, польова фауна, інституційно-правові та еколого-господарські інструменти

Актуальність. Управління мисливським господарством визначають як систему науково обґрунтованих заходів спрямованих на охорону, відтворення та стале використання мисливських ресурсів з метою отримання максимальної кількості продукції за мінімального впливу на тваринний світ і середовища його існування. З невинним зростанням антропогенного тиску на зоокомплекси, управлінські заходи мають передбачати створення та підтримку оптимальних умов довкілля, за яких упродовж тривалого часу забезпечуватиметься стійка біологічна продуктивність окремих популяцій [1-3].

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж минулого століття інтенсивні перетворення території Європи спричинили істотне збіднення аборигенної фауни та призвели до формування її нових агломерацій за сучасним типом. Власне, у нашій державі перехід до високотехнологічних методів обробітку ґрунту та сповідування монокультурного виробництва сільськогосподарської продукції майже остаточно ліквідували автохтонний дрібно мозаїчний ландшафт [4], що, у першу чергу, погіршило умови існування польових тварин [5-6]. Як результат, основні фонові та, водночас, біоіндикаторні види агроценозів, зокрема заєць сірий і куріпка сіра, були включені до Додатку III (Види фауни, що підлягають охороні) Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі. Донині мисливські ресурси місцевих агроландшафтів повсюдно зазнають бінарного антропогенного навантаження – за безпосереднього вилучення частини популяцій шляхом добування та внаслідок циклічної трансформації середовищ існування тварин у процесі сільськогосподарської діяльності, а відтак, потребують особливо кропітких організаційно-управлінських заходів з їх охорони, відтворення і раціонального використання [8-10].

Мета дослідження. У зв'язку з вищезазначеним, в сільськогосподарських угіддях, які помітно домінують у Центральній Європі, моніторинг і екологічна оптимізація агроценозів стали ключовими передумовами охорони та планомірної експлуатації мисливських ресурсів у XIX столітті [1]. Тоді як в Україні, на жаль, вони до сих пір обмежуються потугами збереження незначного відсотку тварин з надією на успішне самовідновлення вилученої частини поголів'я без особливої допомоги людини. Першопричиною цьому слугує недооцінка владними структурами всіх ланок виняткових зоосозологічних функцій вітчизняного мисливського господарства та його ролі у розвитку національної економіки, про що зокрема можна судити з донині відсутніх в нашій країні профільних адміністративних і наукових інституцій, системи підготовки кадрів, загальнодержавної концепції розвитку галузі і т.п., що у свою чергу потребує негайного вирішення [3].

Матеріали і методи дослідження. У ході проведення комплексних досліджень, які тривали упродовж 2012-2019 років та вибірково охоплювали всю територію України, були використані наступні методи: загальнонаукові (діалектичний, спостереження, порівняння, синтезу), польові (типологічні, бонітувальні,

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

таксаційні, зоологічні), камеральні (економічні та математико-статистичні).

Результати дослідження та їх обговорення. У питомій структурі мисливських угідь України агроландшафти складають 69,7% [6], а доходи від реалізації дозволів на спеціальне використання польової дичини є бюджетформуєчими для галузі. Так, лише виручка від реалізації відстрільних карток на зайця сірого сягає 45% і більше від фінансових надходжень до мисливського сектора за рік [3]. В той час як окупність ведення галузі з часів Незалежності загалом не перевищувала 55%, а минулого року склала всього 46,7%. Причин цьому декілька, які можна розглядати у трьох базових площинах: соціально-економічній, інституційно-правовій та еколого-господарській. Стосовно першої, спортивне мисливство, будучи сферою суспільної діяльності покликаною на задоволення суто рекреаційних потреб малочисельної верстви населення України ($\approx 0,8\%$), дуже чутливо та непропорційно реагує на загальноекономічну ситуацію в державі. Відтак, в умовах стрімкого збіднення, українці в останню чергу планують витрати власних коштів на проведення дозвілля. У свою чергу, за повної відсутності державної підтримки ведення галузі, така ситуація миттєво позначається на ключових показниках мисливського

господарювання в країні у цілому. Серед них на перший план варто висунути зниження обсягів біотехнічних заходів та рівня охорони тварин від браконьєрства, які у сучасних реаліях фінансуються виключно за рахунок надходжень від реалізації користувачами угідь дозволів на спеціальне використання дичини.

Нажаль, негативні наслідки для функціонування галузі через вплив розглянутого вище суспільного явища неможливо усунути автономно від всього комплексу глобальних проблем у соціально-економічній сфері господарської системи нашої держави, які, як правило, є взаємопов'язаними та доповнюючими одна одну. Поруч з тим, інституційно-правові та еколого-господарські квестії ведення мисливського господарства являються більш відокремленими та вузькоспеціалізованими, що дозволяє з різною успішністю здійснювати їх вдосконалення на локальному (галузевому) рівні.

У ході аналітичних досліджень нами встановлено, що нормативно-правовий супровід у сферах охорони, відтворення і спеціального використання тваринного світу не забезпечує належних умов для: реалізації державної політики щодо децентралізації влади; гармонізації господарсько-правових відносин сільгоспвиробників та користувачів мисливських угідь, що передбачено

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

Принципами 8 і 11 Європейської Хартії полювання та біорізноманіття (Страсбург, 2007), яка донині ігнорується українською владою; контрольованого виготовлення і реалізації дозволів на добування неліцензійних видів дичини тощо. Та перш за все варто визнати – в Україні, як державі, у структурі мисливських угідь котрої суттєво домінують сільськогосподарські угіддя, надання повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері мисливського господарства, «лісовому» відомству (нині – Державне агентство лісових ресурсів), яке не має до типових агроландшафтів жодного галузєво-правового відношення, виявилось dokonano хибним політичним рішенням. На цей недолік вказують і галузєві чиновники у відносно недавно створеному, проте досі нереалізованому, Проекті моделі реформування та розвитку мисливського господарства України [8].

За результатами здійсненого аналізу також було визначено і систематизовано фундаментальні інституційно-правові та еколого-господарські засади раціоналізації держінструментів управління

мисливським господарством у вітчизняних агроландшафтах (рис. 1, 2). Вони мають передбачати наступні аспекти. **Інституційні** – визначення Мінагрополітики України центральним органом виконавчої влади, який формує та водночас реалізує державну політику у сфері мисливського господарства, відновлення системи державної підготовки фахівців з вищою освітою і наукових кадрів вищої кваліфікації за спеціальністю «Мисливствознавство», створення вузькопрофільної державної науково-дослідної установи для забезпечення галузі якісним науковим супроводом.

Законодавчі – зрівноваження господарсько-правових відносин користувачів польових угідь, зобов'язання основних користувачів або власників земельних ділянок до підтримання посезонної екологічної ємності агроценозів. **Нормативні** – розробка регуляторних актів з охорони польової фауни у процесі сільськогосподарської діяльності, екологізація чинного Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин, удосконалення організаційно-контрольних засад видачі дозволів на спеціальне використання неліцензійних видів дичини.

Рис. 1 – Структурно-функціональна модель точкового удосконалення інструментів інституційно-правового забезпечення мисливськогосподарської діяльності в агроландшафтах України

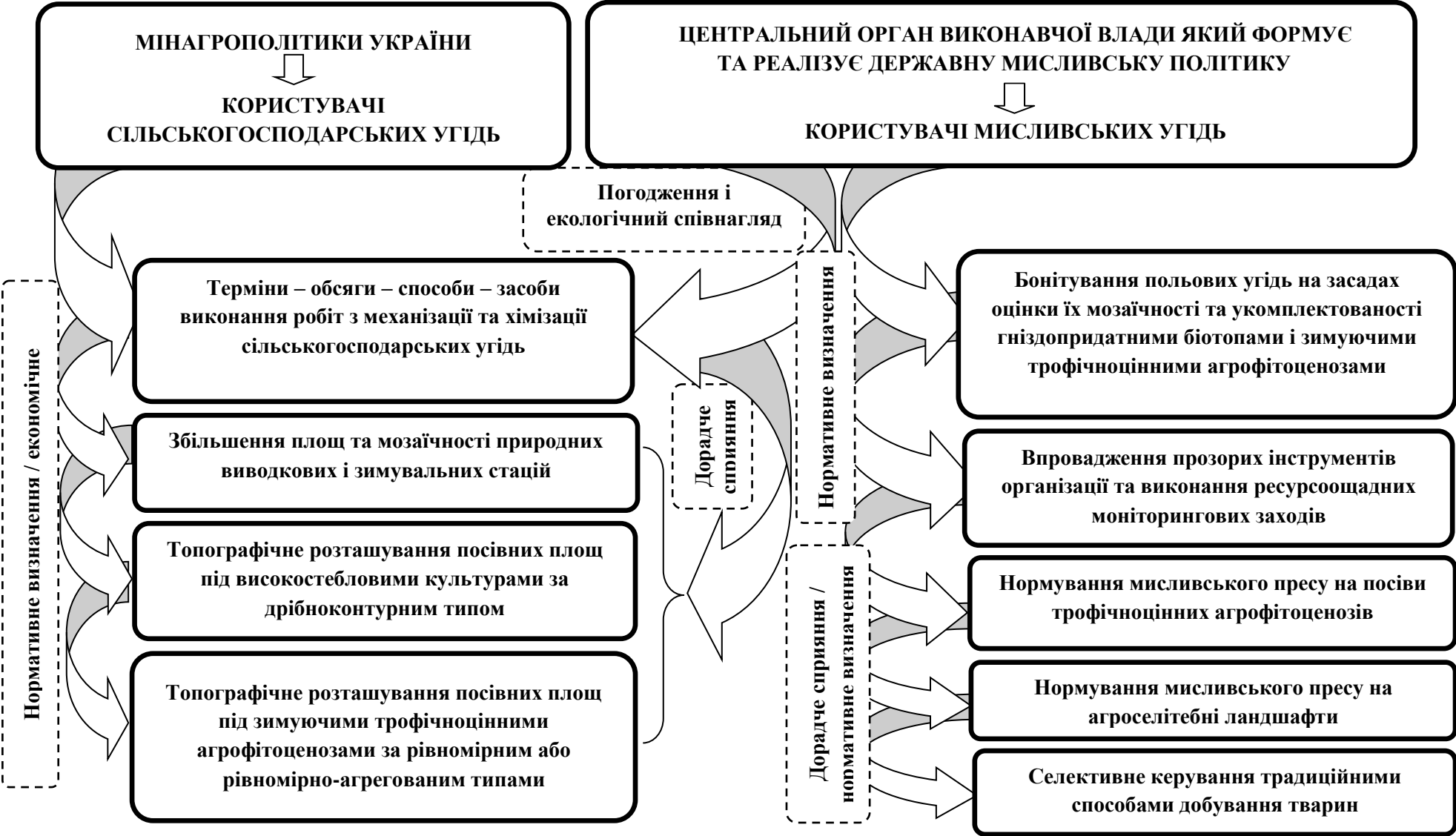

Рис. 2 – Концептуальна модель впровадження фундаментальних еколого-господарських заходів з охорони, відтворення та раціональної експлуатації мисливських ресурсів у агроландшафтах України

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

За результатами узагальнення результатів багаторічного дослідження нами запропоновано: юридичний механізм відміни процедури отримання користувачами мисливських угідь погодження на господарювання від основного користувача; господарсько-правову модель підвищення екологічної ємності агроценозів шляхом законодавчо врегульованого відведення, в уніфікованому порядку, частини розпайованих земель під захисно-кормові ділянки поліфункціонального призначення; відповідні зміни до статті 22 («Порядок надання у користування мисливських угідь») Закону України «Про мисливське господарство та полювання» з тим, щоб повноваження подання про надання в користування мисливських угідь поширювалося на обласні осередки центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах лісового та мисливського господарств, а власне надання у користування мисливських угідь, зосереджених у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці первинного або середнього рівнів (селище, район), поширювалися безпосередньо на місцеві органи самоврядування; доповнення до статті 248 («Незаконне полювання») Кримінального кодексу України, які розширюють спектр настання відповідальності також за

організацію або беззбройну участь (в якості керівника, загонича) у незаконному полюванні; заборону видачі дозволів на придбання/успадкування невихолощеної мисливської вогнепальної зброї для нецільового використання (напр. охорони обійстя); виготовлення та видачу відстрільних карток за принципом реалізації дозволів на спеціальне використання тварин ліцензійних видів тощо.

Поточний депресивний стан фауністичних комплексів вітчизняних агроландшафтів і відсутність в нашій державі, на відміну від країн ближнього і далекого зарубіжжя, акцентованого декларування у вітчизняних базових законах та підзаконних регуляторних актах обов'язкових до виконання способів і засобів запобігання загибелі мисливської фауни у процесі сільськогосподарської діяльності, зокрема під час виконання польових робіт, зумовлюють першочергову необхідність запровадження подібних нормативно-правових інструментів. У зв'язку з цим нами був підготований і переданий на опрацювання до Мінприроди та Мінагрополітики України Проект Постанови Уряду про затвердження «Вимог із запобігання загибелі об'єктів тваринного світу під час механізованих агротехнічних робіт», розроблених відповідно до статті 40 («Запобігання загибелі тварин під час

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

здійснення виробничих процесів та експлуатації транспортних засобів») Закону України «Про тваринний світ».

Вважаємо, подальшим пріоритетом реформування нормативно-правової бази із забезпечення умов сталого використання мисливських ресурсів вітчизняних агроландшафтів та її адаптації до законодавства Європейського Союзу має стати удосконалення інструментів регламентування способів і засобів удобрення ґрунтів та захисту рослин, зокрема у відповідності зі статтями 48 («Охорона тварин під час застосування пестицидів і агрохімікатів») і 49 («Обмеження або заборона застосування на окремих територіях пестицидів і агрохімікатів») Закону України «Про тваринний світ» та їх взаємосинергізації зі статтею 27 («Охорона і відтворення мисливських тварин») Закону України «Про мисливське господарство та полювання» і чинним Порядком визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин.

Поряд із тим серед моногалузевих засад управління ресурсами польової дичини подальшому автономному вдосконаленню можуть також підлягати: наукові підходи до мисливськогосподарського бонітування агроландшафтів з

урахуванням їхніх сучасних еколого-господарських характеристик; організаційно-контрольні та суто прикладні інструменти моніторингу мисливської фауни; екологічні засади визначення оптимальної і експлуатаційної щільностей диких тварин, способи управління їх угрупованнями шляхом планування вилучення дичини за просторовими та кількісно-якісними принципами; правила визначення і керівництва відтворювальними ділянками тощо.

Висновки і перспективи.

Узагальнюючи одержані результати можна констатувати – неналежна охорона і знищення природних осередків існування та періодичне руйнування агрогенних виводкових стацій тварин у антропогенних екосистемах, екологічно необґрунтована примітивізація фітоценотичної структури орних земель, низька зоосозологічна культура сільськогосподарського виробництва, невідповідна викликам сьогодення державна нормотворча діяльність у сферах збереження і раціонального використання об'єктів тваринного світу та неналежний контроль за дотриманням суб'єктами права чинного законодавства, відсутність дотаційних механізмів стимуляції користувачів сільськогосподарських угідь до супутньої охорони та відтворення мисливського фонду залишаються фундаментальними причинами негативної ситуації, що склалася, без

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

усунення яких досягти сталою розвитку мисливського господарства

в агроландшафтах України апріорі неможливо.

Список використаних джерел

1. Волох А. М. Охотничьи звери Степной Украины : моногр. Херсон, 2016. 572 с.

2. Дежкин В. В. Управление популяциями диких копытных. Итоги науки и техники: Зоол. позвоноч. Москва, 1985. Т. 13. С. 66–138.

3. Новицький В. П. Екологічні основи управління мисливськими ресурсами агроландшафтів Лісостепу України: дисертація на здобуття наук. ступеня д-ра. с.-г. наук: 03.00.16 - екологія / В. П. Новицький; Ін-т агроекології і природокористування НААНУ. Київ, 2018. 401 с.

4. Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів : наукове видання. 2-ге вид., доповн. Київ, 2008. 302 с.

5. Гавриць Г. Г. Приватизація землі та змінюваність фауністичних комплексів хребетних тварин агроценозів. Агробіорізноманіття України: теорія, методологія, індикатори. Книга 2. Київ, 2005. с. 140–164.

6. Волох А. М. Агроландшафти України як мисливські угіддя. Збірник наукових статей “III-го Всеукраїнського з’їзду екологів з міжнародною участю”. Вінниця, 2011. Том.1. С.301–305. URL: <http://eco.com.ua/>.

7. Бондаренко В. Д., Делеган І. В., Михайлюченко М. Т., Соловій І. П. Охорона фауни в агроландшафтах.

Львів: Львів. лісотех. ін-т., 1990. 81 с.

8. Проект моделі реформування та розвитку мисливського господарства України. URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Projekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf> (дата звернення 15.12.2016 р).

9. Фурдичко О. І. Екологічні аспекти охорони фауни під час польових робіт. Вісник аграрної науки. 2017. № 11. С. 51–56.

10. Дробот І. О. Проців О. Р. Розвиток системи державного регулювання мисливського господарства України в контексті адаптування до умов Європейського Союзу. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 2. С. 385-392.

11. Frylestam B. Agricultural land use effects on the winter diet of Brown Hares (*Lepus europaeus* Pallas) in southern Sweden. *Mammal Rev.* 1986. №16(3/4). P. 157–161.

12. Wincentz J. Identifying causes for population decline of the brown hare (*Lepus europaeus*) in agricultural landscapes in Denmark. National Environmental Research Inst, 2009. С. 45–54.

References

1. Volokh A. M. Okhotnichi zveri Stepnoy Ukrainy: monogr. Kherson, 2016. 572.

2. Dezhkin V. V. Upravlenie populyatsiyami dikikh kopytnykh. Itogi

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

науки і техніки: Zool. pozvonoch. Moskva, 1985. 13. 66-138.

3. Novytskiy V. P. Ekologichni osnovy upravlinnya myslyvskymy resyrsamy agrolandshaftiv Lisostepu Ukrainy: disertatsiya na zdobuttya nauk. stupenya d-ra. s.-g. nauk: 03.00.16 – ekologiya / V. P. Novytskiy; In-t agroekologii i pryrodokorystyvannya NAANU. Kiiv, 2018. 401.

4. Krivov V. M. Ekologichno bezpechne zemlekorystuvannya Lisostepu Ukrainy. Problema okhoroni gruntiv : naukove vidannya. 2-ge vid., dopovn. Kiiv, 2008. 302.

5. Gavis G. G. Pryvatyzatsiya zemli ta zminyuvanist faunistichnikh kompleksiv khrebetnykh tvaryn agrotsenoziv. Agrobioriznomanittya Ukrainy: teoriya, metodologiya, indykatory. Knyga 2. Kiiv, 2005. 140-164.

6. Volokh A. M. Agrolandshafti Ukraïni yak mislivski ugidya. Zbirnik naukovikh statey “III-go Vseukrainskogo z'izdy ekologiv z mizhnarodnoyu uchastyu”. Vinnitsya, 2011. Tom.1. 301-305. URL: <http://eco.com.ua/>.

7. Bondarenko V. D., Delegan I. V., Mykhaylyuchenko M. T., Soloviy I. P. Okhorona fauny v agrolandshaftakh. Lviv: Lviv. lisotekh. in-t., 1990. 81.

8. Proekt modeli reformuvannya ta rozvitku mislivskogo gospodarstva Ukraïni.

URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Proekt-modeli-reformuvannya-i-rozvitku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf> (data zvernennya 15.12.2016 r).

9. Furdychko O. I. Ekologichni aspekty okhorony fauny pid chas polovykh robit. Visnyk agrarnoi nauky. 2017. № 11. 51-56.

10. Drobot I. O., Protsiv O. R. Rozvytok systemy derzhavnogo reguluvannya myslyvskogo gospodarstva Ukrasny v konteksti adaptuvannya do umov Evropeyskogo Soyuze. Aktyalni problemi derzhavnogo upravlinnya. 2011. № 2. 385-392.

11. Frylestam B. Agricultural land use effects on the winter diet of Brown Hares (*Lepus europaeus* Pallas) in southern Sweden. Mammal Rev. 1986. №16(3/4). 157-161.

12. Wincentz J. Identifying causes for population decline of the brown hare (*Lepus europaeus*) in agricultural landscapes in Denmark. National Environmental Research Inst, 2009. 45-54.

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЕДЕНИЯ ОХОТНИЧЬЕГО ХОЗЯЙСТВА В АГРОЛАНДШАФТАХ УКРАИНЫ

В. П. Новицкий, В. М. Белоус, О. О. Дэбэла

Аннотация. Сформирован основы совершенствования эколого-правовых инструментов госуправления охотничьим хозяйством в отечественных агроландшафтах на основе институциональных, законодательных и нормативных инициатив, а именно: уравнивания хозяйственно-правовых отношений пользователей полевых угодий, их обязательства к поддержке посезонно экологической емкости агроценозов; внедрение регуляторных актов

Новицький В. П., Білоус В. М., Дебела О. О.

по охране фауны в процессе сельскохозяйственной деятельности; рационализация организационно-контрольных основ ежегодных учетов полевой дичи и выдачи разрешений на специальное использование охотничьих животных нелегальных видов и тому подобное. Также, среди моноотраслевой основ управления ресурсами полевой дичи дальнейшем автономном совершенствованию могут также подлежать: научные подходы к мисливського господарського бонитировки агроландшафтов с учетом их современных эколого-хозяйственных характеристик; организационно-контрольные и чисто прикладные инструменты мониторинга охотничьей фауны; экологические основы определения оптимальной и эксплуатационной плотностей диких животных, способы управления их группировками путем планирования изъятия дичи по пространственным и количественно-качественными принципами; правила определения и руководства воспроизводственными участками и тому подобное.

Ключевые слова: охотничье хозяйство, агроландшафты, полевая фауна, институционально-правовые и эколого-хозяйственные инструменты

FUNDAMENTAL IMPROVEMENT TOOLS OF GAME MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE'S CULTIVATED LANDS

V. P. Novitskyi, V. M. Bilous, O. O. Debela

Abstract. *The principles of improvement of ecological and legal instruments of state management by hunting economy in the national agro-landscapes are formed on the basis of institutional, legislative and normative initiatives, namely: balancing of economic-legal relations of users of field lands, their obligations to support the seasonal ecological capacity of agrocenoses; introduction of regulatory acts on fauna protection in the process of agricultural activity; rationalization of organizational and control principles of annual field wild game records and issuance of permits for the special use of hunting animals of non-licensed species, etc. Also, among the monolithic bases of management of wild game resources for further autonomous improvement may also be: scientific approaches to agricultural horsepower agrarian landscapes taking into account their current ecological and economic characteristics; organizational-control and purely applied instruments for monitoring hunting fauna; ecological principles of determination of optimal and operational densities of wild animals, ways of managing their groups by planning the extraction of game by spatial and quantitative and qualitative principles; rules for definition and guidance of reproduction sites, etc.*

Keywords: *hunting, agrolandscapes, field fauna, institutional, legal and environmental-economic tools*